

lizira interesantne teze hroničara Mavra Orbinija, prema kojima je kneginja Milica izdala nalog za Vukovo trovanje, te drugu varijantu po kojoj je Vuk pobjegao iz zarobljeništva kod Đurđa II Stracimirovića koji ga je osudio zbog izdaje tasta u Kosovskoj bici. Šuica zaključuje kako i ove navode mljetskog opata treba smjestiti u legendu.

Niti jedna studija iz domena srednjovjekovne historije ne iscrpljuje krajnje domete istraživačkog polja, niti zaključava vrata budućim generacijama istraživača. Takav je slučaj i sa knjigom Marka Šuice o vremenu i životu Vuka Brankovića. Historiografska produkcija o ovom problemu u ranijem periodu iznosila je širu lepezu naučnih postavki, a ova publikacija uveliko popunjava historiografske praznine novim viđenjima. Hronični nedostatak svježijih izvornih pokazatelja

uslovio je baziranje autorovih postavki na već ranije prezentiranim izvorima. Šuicina osnovna postavka kreće se linijom dokazivanja kvalitetnih odnosa Vuka Brankovića i Lazara Hrebeljanovića tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XIV stoljeća, što autor potkrepljuje izvornim pokazateljima. Obrađujući kasniji hronološki okvir autor uspostavlja tezu o dogovorenom scenariju na Kosovu 1389. godine, prema kojem je u slučaju smrti jednog od aktera drugi trebao preuzeti upravu nad zemljom. Nedostatak direktnih pokazatelja o ovom dogovoru te politički razvoj događaja između Lazarevića i Brankovića nakon Bitke na Kosovu autoru su otežali dokazivanje ove teze. Posebno je važno naglasiti kako je ova publikacija zbog upotrijebljenog metodološkog aparata i stila pisanja pristupačna široj čitalačkoj publici.

Enes Dedić

Ivan Čolović, *Smrt na Kosovu polju,*
Istorija kosovskog mita

Biblioteka XX vek, Beograd, 2016, 503. str.

Mitovi u svojim metamorfozama, konstrukcijama prostora, vremena i prošlih (ne)svršenih događaja imaju i svojstvo da uključuju nove elemente, ali i da se tih elemenata odriču i izbacuju ih iz svog svemira. Mitove kreira čovjek,

tako da oni nemaju svojstva crne rupe i ne podliježu zakonima prirodnih znakosti. Ne postoji opasan mit. Opasna je upotreba mitova u političke svrhe. Naročito je opasno kada takve političke svrhe postanu zapravo zločini protiv

čovječnosti i međunarodnog krivičnog prava. Čolović naglašava kako je ova knjiga samo jedna od mogućih historija kosovskog mita, “plod želje” i pokušaja razumijevanja sjećanja na Kosovsku bitku, kao i pokušaj da se razumiju i istraže političke i ideološke funkcije kosovskog mita od prvih priča do današnjih dana, odnosno da se razumije “kome je i čemu to sećanje služilo i u kojim slučajevima ono postaje mit ili hoće da to bude” (5. str.). Autor je na samom početku knjige ukazao na pouzdane i neosporne podatke: bitka se odigrala u junu 1389. godine, na jednoj je strani vojsku predvodio knez Lazar, a uz njega su stajali Vuk Branković te odred vojnika iz Bosne koji je pod vodstvom Vlatka Vukovića poslao bosanski kralj Tvrtko, dok je na čelu osmanske vojske bio sultan Murat sa sinovima Bajazitom i Jakupom. Neosporno je da knez Lazar i sultan Murat nisu preživjeli bitku. Svi ostali podaci “ostaju u sferi manje ili više uverljivih hipoteza i nagađanja” (10. str.), tako da svaka rasprava o nekim novim “znanjima” može da postane ili ona to i jeste – rasprava sa mitom.

No, prema mišljenju historičara Sime Ćirkovića, historičari se ne smiju ograničavati samo na istraživanje Kosovske bitke kao događaja budući da su ljudska razmišljanja, vjerovanja i narativ koji su stvorili u vezi s ovim događajima bili dio “njihove socijalne realnosti i mi to ne smemo odbacivati i onda kada iz naše perspektive znamo

da ne odgovara podacima iz izvora”, te traži da se historičari zabave pitanjima historije tradicije koja je vezana za ovu bitku (11. str.). Tako je Ivan Čolović u ovoj knjizi uspio prikazati razloge metamorfoze kao i zanimljive obrate koji su od prvih vijesti do danas bili sastavni dio historije tradicije ovog događaja. Patrijarh Danilo III je autor spisa “Slovo pohvalno knezu Lazaru”, jedne od prvih priča o Kosovskoj bici, koja je nastala sa svrhom da se knez Lazar uvede među crkvene svece, čime bi regentkinja Milica, supruga kneza, ojačala politički položaj i omogućila sinovima preuzimanje zemlje na upravljanje. Čolović navodi kako je problem izvora kako u tome što ne postoje originalni rukopisi, tako i u tome što ne postoje ni pouzdani prepisi kao ni kritičko izdanje ovih spisa (35. str.). Konstantin Filozof u *Žitiju despota Stefana Lazarevića* znatan prostor posvećuje smrti kneza Lazara, a priča o Kosovskom boju je nadopunjena motivom Muratove pogibije. Ovom je sličicom priča o izdaji i poruka o vjernosti vladaru dobila važnije mjesto, dok je ubica sultana još uvijek neimenovan. Kada Konstantin Mihailović u *Janičarvim uspomenu* opisuje bitku, on također u krupni plan stavlja motive vjernosti i sloge junaka okupljenih oko Lazara, ali s namjerom da savremenike u Poljskoj uputi na savezništvo kojim je moguć otpor opasnosti. Sultanov ubica se uzgred spominje, ali ovog puta je imenovan kao – Miloss Kobyla.

Čolović je pored osmanskih i srpskih tekstova predstavio i zapadne (Filip de Mezijer, korespondenciju kralja Tvrtka I sa Firencom, bilješke đakona Ignjatija i ostale), kao i dubrovačke izvore, bilo savremene (nastale neposredno nakon bitke), bilo izvore iz 15. i 16. stoljeća, koji su uz vijest o boju pisali nove verzije priče o toku i ishodu same bitke iz vlastitog ugla i potreba. Kosovska bitka je tema o kojoj u svojim djelima tokom 18. stoljeća pišu, neovisno jedan od drugoga, Andrija Kačić Miošić i Jovan Rajić, obojica školovani teolozi koji su živjeli uz osmansku granicu, jedan u Dalmaciji, drugi u Vojvodini. Želja obojici je da svojim sunarodnicima pomognu kako bi stekli svijest o vlastitoj prošlosti. Rajić je kao začetnik kritičke historiografije (prije Ruvarca i Kovačevića) bitan iz tog razloga što je nastojao da u svoje djelo uvrsti sve što je mogao da u literaturi nađe o događajima nakon bitke, tako da nam njegov rad nudi i saznanja o “zrelosti” historiografije u vezi s ovim pitanjima budući je nastojao da “radi prema tadašnjim standardima naučne istoriografije” (110. str.).

Čolović je posebno poglavlje posvetio pitanju koje se odnosi na oživljavanje sjećanja na bitku tokom priprema i propagande ustanka protiv Osmanskog carstva u Srbiji tokom 19. stoljeća. Vojno rukovodstvo ustanka je pomoću tradicije sjećanja na Kosovsku bitku obrazlagalo i opravdavalo svoje političke zahtjeve, što im je po-

služilo za jačanje vlastitog položaja, ali pri tome je oživljavano sjećanje na Dušana i njegovo Carstvo, a ne na kneza Lazara i njegov poraz na Kosovu. Spjevovi objavljeni u 19. stoljeću ukazuju na motiv osvete i revanš “Turcima” za poraz iz 1389. godine. S druge strane, Vuk Stefanović Karadžić nastoji da ukaže na to da je “turski jaram” doprinio tome da se uspješno sačuva nacionalna specifičnost srpskog naroda. Pjesme koje je Karadžić objavio o Kosovskom boju “postale su pogodne za formiranje političkog mita o toj bici, kosovskog mita, ne samo zbog toga što sadrže kanonsku, oficijelnu (školsku) verziju fabule toga mita, nego i zahvaljujući priči o mestu gde su navodno nađene”, a ono je “u živom pamćenju srpskog naroda” (142. str.). Ovdje je Čolović napomenuo kako je Svetozar Matić, historičar književnosti, u knjizi objavljenoj 1964. godine istaknuo da u doba Vukovog zapisivanja “kosovskih deseteračkih pesama izvan Srema, izvan Fruške gore i Vrdnika [...] nije bilo” te da su one (Vukove pjesme) zapisivane u Srijemu, među onovremenom srpskom građanskom elitom, a ne u “klasičnim junačkim epskim krajevima” – Hercegovini i Crnoj Gori. Sredinom 19. stoljeća Njegoš je *Gorskom vijencu* borbu za oslobođenje Crne Gore od osmanske vlasti prikazao i predstavio kao dio borbe za nezavisnost srpskog naroda (161. str.). Srednjevjekovno postojanje “srpske države” je tokom 19. stoljeća postalo

argument kojim je bilo moguće braniti pravo na stvaranje nezavisne države, te je zbog toga osveta Kosova i obnova Dušanova carstva tema koju ne njeguju samo guslari, već su to i programski ciljevi srpske državne politike (191. str.). U ovom razdoblju (sredina 19. stoljeća) kosovsko predanje koriste i sljedbenici Ilirskog pokreta koji su za cilj imali “ujedinjenje i oslobođenje Južni Slovena” (243. str.). Posebno poglavlje je posvećeno Ivanu Meštroviću i historiji projekta nikad završenog vidovdanskog hrama, koji je prema Meštrovićevoj ideji trebao biti izgrađen kroz više godina, a smješten na mjestu odigravanja bitke, između rijeka Lab i Sitnice.

Novo interpretacije kosovskog mita intelektualna elita u Srbiji je postavila nakon Balkanskih ratova (1912–1913), kada je srpska vojska slavljena kao vojska koja je osvetila Kosovo, tj. ispunila zavjet svojih predaka – mitskih kosovskih heroja. Ovim podvigom priča o Kosovskoj bici je dobila novi epilog – zadobijanje zemaljskog carstva, dok je Vidovdanu pridodano novo značenje – postao je praznik oslobođenja i osvete Kosova. No, pjesnici i novinari se nisu zaustavili na ovome, već se u hvalama kosovskim osvetnicima 1912. godine traži proširenje srpske države. U nemogućnosti da se proširenje izvrši nad teritorijem koji je Dušanovo carstvo imalo u najvećem opsegu, traženo je da ono bude zapadno i južno od Srbije. Tokom Velikog rata

(1914–1918) uslijedio je novi narativ o Kosovu, proslavljanje Vidovdana nije više praznik oslobođenja i osvete, već “Dan tuge i radosti; dan pada i vaskrsenja” (293. str.). Jugoslovenskim ujedinjenjem (1918. godine) su se učvrstili kultovi kralja Petra (koji je slavljen kao Oslobodilac) i princa Aleksandra (koji je slavljen kao Ujedinitelj) te se oni povezuju sa kosovskim junacima. Nakon očeve smrti Aleksandar dobija oba navedena zvanja, uz jedno koje je stekao ranije, a to je zvanje *kosovskog osvetnika*. Vidovdan je postao jedan od tri državna praznika, a nakon zavođenja diktature 1929. godine se isticalo kako se politika kralja Aleksandra temelji na “autentičnim vidovdanskim vrednostima” (307. str.). Činu proslave Vidovdana su se postepeno uvodili novi rituali, što je bilo jasno već za vrijeme 550. godišnjice. Čolović posebno ističe da su i srpski nacisti bili aktivno uključeni u obilježavanje 550. godišnjice Kosovske bitke. Tako je Milan Nedić pisao (Politika, 28. jun 1939. godine) o vraćanju kosovskim uzorima (primjeru hrabrosti, divljem otporu, prkosu, vječnom izvoru snage, putokazu) koji je predstavljen u junačkom liku Miloša Obilića (317. str.). Nakon Aprilskog rata bilo je potrebno da Nedić “navuče kostim kosovskog mučenika i narodnog spasioca” (320. str.) te su ideolozi poraz predstavljali kao moralnu opomenu iz koje je trebalo izvući pouke, odnosno – nacionalno se ujediniti, vratiti duhovnim i viteškim vrijed-

nostima. Određeni prostor autor knjige je posvetio i propagandi narodnooslobodilačke borbe i partizanskog pokreta u Srbiji, koja nije ni zanemarivala ni potejenjivala važnost “povezivanja na srpsku junačku tradiciju” (332. str.), a početkom 50-ih komunistička vlast je ohrabrivala njegovanje sjećanja na Kosovsku bitku, dok je do Titove smrti 1980. tema Kosova izazivala brojne rasprave koje Čolović ukratko interpretira i navodi kroz XVIII poglavlje naslovljeno: *U komunističkoj Srbiji* (336–367. str.).

Sukobi između Albanaca i Srba na Kosovu od 1981. godine, kada je zapaljen manastirski kompleks Pečke patrijaršije, “dobijaju epske razmere i postaju nova Kosovska bitka, odnosno nova epizoda bitke”, koja, kako naglašava autor – nekima nikad nije ni završena. pisci iz Udruženja književnika Srbije, pojedini historičari (od kojih je najistaknutiji bio Radovan Samardžić), Srpska pravoslavna crkva i mediji u drugoj polovici 80-ih aktiviraju kosovski narativ, o Slobodanu Miloševiću stvaraju projekcije srednjovjekovnog vladara koji je krenuo putem zavjeta predaka. U Srbiji se tih godina pojavilo više knjiga o Kosovskom boju, čiji tiraži dostižu i 10.000 primjeraka, a na osnovi pozorišnih komada snimljen je i film *Boj na Kosovu* u kojem su prilike iz 1389. upoređene sa stanjem u Srbiji 1989. godine, pri čemu “postaje nejasno o kom se Kosovu i kom vremenu zapravo radi” (381. str.). Aktualizaci-

jom kosovskog narativa i njegovim uvođenjem u svakodnevnicu Kosovo je za Miloševićeva režima postalo “pokretačka snaga političke akcije”. Prema Čoloviću (387–389. str.), Milošević na Gazimestanu 28. juna 1989. godine nije držao (samo) govor, a slušaoci nisu tu bili okupljeni radi slušanja govora o kosovskim junacima, već je Milošević izveo političko-vjerski ritual, činodejstvovao je, inscenirao političko-vjerski performans, a slušaocce pozvao da se identificiraju sa kosovskim junacima, da i sami budu junaci. Međutim, savez uspostavljen sa nacionalistima u SANU, Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Udruženju književnika i na Univerzitetu Miloševiću postaje nepotreban, ali je i unatoč tome njegova propaganda “zadržala inicijativu u političkoj eksploataciji Vidovdana”.

Kosovski je narativ oživljavan i tokom ratova vođenih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U tzv. Srpskoj Republici je Vidovdan postao slava vojske Republike Srpske, pri čemu je Ratko Mladić imao u nekim interpretacijama status kneza Lazara, a u interpretacijama guslara i narodnih pjevača nadahnutim izjavama nakon ulaska u zaštićenu zonu Ujedinjenih nacija – Srebrenicu, personificirao je Miloša Obilića, dok je Srebrenica u istim interpretacijama postala – Kosovo polje. Iako autor knjige *Prakosovo – Slovenški i indoevropski koreni srpske etike* Aleksandar Loma, prema Čolovićevim riječima, oklijeva da ovom epu “pri-

zna” ulogu “neupitnog moralnog kodeksa” i uputu na “obavezujuće modele akcije” – izvjesno je da je kosovski mit još uvijek prisutan u svakodnevi srpskog naroda. Njegova se snaga, snaga mita, ispoljava i koristi u različitim metamorfoziranim oblicima, skladno željama političke i crkvene elite. Iako

“zaboravljen” i “prekriven gustom tamom”, kosovski mit, folklorna priča i njeni junaci su sastavni dio svih se-gmenata i dimenzija srpskog društva i kao takav taj “lanac koji čine srpski junaci nadahnuti starim epskim uzorima, koji i sami postaju uzori svojim potomcima nije do danas prekinut”.

Edin Omerčić

Izgubljeno je samo ono čega smo se odrekli!

Ibrahim Hodžić, *Uvod u genealogiju i historiju familije*

Sarajevo, 2017, 420. str.

Naviknuta na široko prisutan diskurs u kojem se nacionalno u svijesti o sebi istura ispred općeg znanja o identitetu, čitalačka javnost će sigurno biti iznenađena jednom drugačijom knjiškom jedinicom udžbeničkog naslova: *Uvod u genealogiju i historiju familije: Kako napraviti porodično stablo*. Sam autor Ibrahim Hodžić jedan je od onih koji su, vođeni ličnom motivacijom i dijelom profesionalnim uklonom nauci, hrabro zakoračili u elaboraciju naučne metode u genealogiji, a posebno izradi porodičnog stabla. Uviđajući koliko je njemu bitno poznavanje historije njegove porodice i skupljajući podatke za to, profesor Hodžić se suočio sa nedostatkom onoga što obično i ne rade pojedinci nego institucije, a to su pri-

ručnici i standardi realizacije takvog projekta u našoj zemlji. Motiviran da svoja saznanja prenese na pravi način čitaocima, prof. Hodžić je krenuo u veliki poduhvat u kojem je uzora mogao tražiti uglavnom kod vanbalkanskih autora, u praksi zemalja koje već stoljećima prate historiju porodica i u dječlicima radova nekih domaćih autora. Pri svemu tome je naišao na niz problema, od terminologije koja nije bila poznata kod nas ili je poznata tek dijelom, preko poriva da takvu jednu tematiku – od priče o hromosomima do informacija o mjestu čuvanja izvora o porijeklu, rodoslovu i slično – predoči na način prijemčiv čitaocima različitog nivoa obrazovanja i kulture. Posebno težak stepenik pred autorima sličnih